
МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 372.882:821.161.2

DOI 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-9-13

Вождаєнко А. В.

аспірантка державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди"

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА АКСІОЛОГІЧНОГО
ПРОЧИТАННЯ ПОЕЗІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ**

У статті аналізуються й розглядаються теоретичні засади аксіологічного аспекту вивчення лірики в старших класах. Подано приклад аналізу програмової поезії та поезії позакласного читання, де увагу акцентовано на формуванні в старшокласників ціннісних орієнтирів. Показано тенденції розвитку ціннісних орієнтацій учня під час вивчення ліричних творів.

Завдання вчителя-словесника на уроках української літератури показати ціннісні орієнтири суспільства крізь призму художніх творів, біографій письменників, напрямів і течій літератури.

Світ цінностей різноманітний. Він охоплює матеріальні й духовні, соціальні й політичні, естетичні та етичні цінності. Аксіологія – в літературознавстві й мистецтвознавстві – учення про художні цінності. Р. Гром'як зазначає, що в основі розуміння природи художніх цінностей літературознавці розробляють теорію літературної критики, сприймання та інтерпретації творів літератури, їх функціонування серед різних читацьких кіл.

Лірика, яка виражає думки й почуття людини, містить значний педагогічний потенціал для емоційного сприймання читачем художньо виражених цінностей, їх аналізу та індивідуальної інтеріоризації.

Ураховуючи реформи в галузі освіти, вагомим значення набуває виховання учня на цінностях, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) тощо.

Тому в даній статті порушено актуальну проблему формування аксіологічного складника літературної компетентності під час вивчення української лірики в старших класах.

Ключові слова: аксіологія, людинобіосфероцентричний підхід, цінність, лірика, компетенція, інтерпретація, аналіз.

Постановка проблеми. Освітній процес – це найдієвіший засіб опанування молоддю загальносуспільних цінностей. Репрезентатором найважливіших цінностей людського буття виступає освіта, яка відіграє вирішальну роль у контексті тих соціокультурних змін, котрі переживає сучасне суспільство.

Попри різноаспектне висвітлення проблеми аксіологічного складника літературної освіти цілісної методичної системи формування в старшокласників аксіологічних цінностей на уроках вивчення української лірики ще не запропоновано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток ціннісної проблематики в сучасній філософії зробили: К. Алексейчук, С. Анисимов, Є. Борінштейн, Л. Буєва, Є. Бистрицький, В. Грехнев, Е. Гусинський, А. Євтодюк, І. Кадієвська, М. Каган, В. Огнев'юк, Н. Ткачова тощо.

Окремі аспекти вивчення української літератури на засадах цінностей висвітлювалися в працях вітчизняних науковців: В. Андрусенка, І. Беха, В. Болотіної, Т. Бугайко та Ф. Бугайка, Н. Волошиної, Т. Ворошила, В. Коваль, Л. Ковтуненко, В. Марка, Н. Михайлової, Є. Пасічника, І. Пентиліюк, Г. Токмань, А. Фасолі та ін.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних засад аксіологічного прочитання поезії в старшій школі.

Актуальність дослідження. На рівні окремого індивідуума аксіологічний підхід у вивченні ліричних творів на уроках української літератури в старших класах спрямовує педагогічний процес на пошук і втілення на практиці передачі особистості актуальних суспільних цінностей. Реалізація цього підходу дозволяє озброїти учнів знаннями, ціннісними вміннями ключових компетенцій, які відповідатимуть їхнім індивідуальним потребам, життєвим цілям, інтересам. Тому досліджувана проблема є актуальною.

Виклад основного матеріалу. Завдання освіти полягає в забезпеченні засвоєння особистістю універсальних цінностей суспільства таким чином, щоб аксіологічні орієнтири окремого індивіда стали регуляторами соціальної поведінки людей в цілому [4, с. 34]. "Сьогодні активно формуються методологічні принципи, концептуальні підходи та дослідницькі стратегії, розробляються практико орієнтовані аксіологічні технології, що покликані вбудувати їх у систему сучасних наук і забезпечити впровадження виокреслених знань у соціальну й освітню практику" [3, с. 12].

Поняття "цінності" використовувалося ще за часів античності (Аристотель), але в науковий обіг було введено тільки у другій половині XIX ст. німецьким філософом Р. Лотце.

Цінності – це результат визначення якостей і властивостей предметів, явищ та процесів, що задовольняють потреби й прагнення людей, сприяють самореалізації їх у всіх сферах життєдіяльності [3, с. 12].

На початку XX ст. з'являється поняття "аксіологія", яке вперше було використане французьким філософом П. Лапі для виділення галузі філософії, що досліджує ціннісну проблематику.

Аксіологія (від грец. аксія – цінність) – наука про цінності, вчення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їхній зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини; розділ філософії [3, с. 12].

У науковій літературі пропонується декілька сотень різних визначень поняття "цінність". Їх можна умовно поділити на групи відповідно до таких підходів: семіотико-етимологічний, культурно-історичний, системний, науково-гносеологічний, теологічний, ірраціонально-міфічний, суб'єктно-індивідуалістський, особистісно-діяльнісний [4, с. 168].

За словами Є. Р. Борінштейна, саме молода людина, що отримує освіту, вступає "одним із основних творчих учасників соціотрансформаційного процесу" [1, с. 192].

Отже, освіта повинна утверджувати та виховувати в учнів ті цінності, які є визначальними для розвитку суспільства, але, разом з тим, і суспільство має розглядати людину як вищу цінність.

В. Огнев'юк у монографії "Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку" зазначає: "... в умовах трансформації сучасного українського суспільства не політичні сили, не релігія, не інтелігенція, не засоби масової інформації, в силу своєї комерціалізації та роз'єднаності, а саме освіта має найбільші можливості впливати на формування духовного світу та цінностей особистості <...> для цього сама освіта повинна змінити свої цінності, повинно змінитися ставлення до людини, яка має стати змістом сучасної освіти" [5, с. 369]. За В. Огнев'юком, потрібно сформувати "людинобіосфероцентричне" мислення, що означає взаємний зв'язок людини із "особистим світом, світом природи, світом суспільства й світом культури" [5, с. 374].

Погоджуючись із вищезазначеною думкою, ми дійшли висновку, що запропонований науковцем "людинобіосфероцентричний" підхід можна використати під час

вивчення лірики на уроках з української літератури в 10–11 класах. Таким чином, на прикладі поезій ми не тільки розкриємо тісний зв'язок людини з природою, суспільством та культурою, а й покажемо аксіологічне значення цих явищ (духовні цінності, цінність краси мистецтва, моральні цінності, патріотичні тощо).

Лірика, яка виражає думки й почуття людини, містить значний педагогічний потенціал для емоційного сприймання читачем художньо виражених цінностей, їх аналізу та індивідуальної інтеріоризації.

Задля формування морально-етичних цінностей можна використати такі програмові твори, як: "Легенда про вічне життя", "Ой, ти, дівчино, з горіха зерня" І. Франка, "Contra spem spero!" Лесі Українки, "Чари ночі" О. Олесея, "Солодкий світ" М. Рильського, "Річний пісок..." Є. Плужника, "Я..." В. Симоненка, "Недуманно, негадано..." Л. Костенко, "Два кольори" Д. Павличка тощо.

Наприклад, під час шкільної інтерпретації вірша "Чари ночі" О. Олесея учні мають усвідомити цінність людського життя, його неповторність та цінність світу природи. Це вірш із першої поетичної збірки О. Олесея "З журбою радість обнялась", що вийшла 1906 року й принесла авторові гучне визнання – його назвали "українським Гайне".

Поезія сприймається як гімн юності, коханню, як уславлення органічної єдності життя людини та природи. Святковий бенкет весни, коли *"уся земля тремтить в палких обіймах ночі, / лист квітці рвійно шелестить, / траві струмок воркоче"*, природно відтінює *"летючу мить життя"* людини, нагадує, що життя тільки *"єдина мить"*. А звідси й заклик забути хоч на якийсь момент *"сум, думки і горе"*, влити струмінь власної душі в буйне, *"шумляче море"*.

Аналізуючи поезію "Чари ночі", учитель повинен провести зв'язок із музичним мистецтвом, адже поезія інтерпретувалася багатьма українськими композиторами та стала однією з улюблених народних пісень українців. Тому на уроці української літератури слід не тільки виразно прочитати вірш, а й дати можливість учням прослухати аудіозапис.

Формування в учнів цінностей відбувається і в процесі позакласного читання. Поезії І. Жиленко, П. Карманського, Ю. Клена, П. Мовчана, В. Пачовського, І. Рима-рука, В. Самійленка, В. Свідзинського, П. Филиповича, Я. Щоголева розкривають духовні, патріотичні, морально-етичні, естетичні ціннісні орієнтири. Уроки літератури рідного краю також стануть предметом моделювання в аксіологічному аспекті.

Для прикладу візьмемо поезію І. Рима-рука "Зірка". Творчість поета вивчається на уроці позакласного читання в 11-му класі. Мотивом вірша є роздуми автора про божий дар, справжнє покликання людини. Читаючи поезію, можемо зробити висновок, що кожна людина має самореалізуватися в житті, віднайти сенс свого буття. З цього приводу Ж.-П. Сартр зауважував, що життя немає апріорного смислу. Доки ви не живете власним життям, воно нічого із себе не являє, ви самі повинні надати йому смисл, а цінність є не що інше, як обраний вами смисл.

У вірші українського поета звучать роздуми над тим, що кожна людина з раннього дитинства має дар. У випадку з поетом – дар писання, даний із небес. Будучи малим хлопчиком, герой не зміг протистояти йому – долонька автора була замалою, щоб прикритися від зірки.

У вірші зірка – символ божої іскри, яка дана кожній людині. Декому з народження, декому в дитинстві, а хтось запалює цю "зірку" в більш зрілому віці. У поезії автор описав свою історію, але вона близька кожному з нас.

Розглядаючи на уроці позакласного читання вірш "Зірка" І. Рима-рука, учитель має розкрити цінність людини як неповторної індивідуальності. Учні-читачі усвідомлюють, що кожна людина має дар, свою "зірку", своє призначення на землі, яке потрібно реалізувати.

Висновки. Отже, теоретичними засадами аксіологічного прочитання лірики в старшій школі можуть бути поняття цінності, положення аксіології, розуміння молоді як одного з основних творчих учасників соціотрансформаційного процесу, людино-біосфероцентричне осмислення змісту художніх творів. Інтерпретацію вважаємо провідним способом аксіологічного розгляду ліричного тексту в школі.

Проведений нами аналіз показує, що вивчення української лірики в аксіологічному контексті формує всебічно розвинену креативну особистість, носія загальнолюдських духовних цінностей, яка здатна до самопізнання, конструктивного діалогу, прийняття відповідальних рішень.

Перспективами дослідження означеної теми є визначення психолого-педагогічних засад ціннісного прочитання української лірики в старшій школі та створення відповідної методичної моделі.

Література

1. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства: монографія. Одеса: Астропринт, 2004. 400 с.
2. Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. Москва: Логос, 2003. 248 с.
3. Євтодюк А. В. Аксіологічні засади сучасної системи освіти України. *Педагогічний пошук*. 2014. № 2. С. 12–15.
4. Кадієвська І. А. Гуманістичні цінності освіти в контексті глобалізації суспільства: монографія. Одеса: Астропринт, 2010. 176 с.
5. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ: Знання України, 2003. 450 с.
6. Ткачова Н. О. Формування ціннісних настанов особистості як регулятора її поведінки. *Наук. зап. каф. педагогіки: зб. наук. пр. (ХНУ)*. Харків: Константа, 2000. Вип. V. С. 165–174.
7. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті: монографія. Харків: Видавн. центр ХНУім. В. Н. Каразіна, 2004. 423 с.

References

1. Borinshtein Ye. R. Osoblyvosti sotsiokulturnoi transformatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva: monohrafiia. Odesa: Astroprynt, 2004. 400 s.
2. Husinskii E. N., Turchaninova Yu. Y. Vvedeniie v filosofiiu obrazovaniia. Moskva: Logos, 2003. 248 s.
3. Ievtodiuk A. V. Aksiolohichni zasady suchasnoi systemy osvity Ukrainy. *Pedahohichniy poshuk*. 2014. № 2. S. 12–15.
4. Kadievskia I.A. Humanistychni tsinnosti osvity v konteksti hlobalizatsii suspilstva: monohrafiia. Odesa: Astroprynt, 2010. 176 s.
5. Ohneviuk V.O. Osvita v systemi tsinnostei staloho liudskoho rozvytku. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2003. 450 s.
6. Tkachova N.O. Formuvannia tsinnisnykh nastanov osobystosti yak rehuliatora yii povedinky. *Nauk. zap.kaf. pedahohiky: zb. nauk. pr. (KhNU)*. Kharkiv: Konstanta, 2000. Vyp. V. S. 165–174.
7. Tkachova N.O. Istoriia rozvytku tsinnostei v osviti: monohrafiia. Kharkiv: Vydavn. tsentr KhNUim. V. N. Karazina, 2004. 423 s.

Вождаенко А. В.

Аспирантка Государственного высшего учебного заведения "Переяслав-Хмельницкий государственный университет имени Григория Сковороды"

Теоретические основы и практика аксиологического прочтения поэзии в старшей школе

В статье анализируются и рассматриваются теоретические основы аксиологического аспекта изучения лирики в старших классах. Приведен пример анализа программной поэзии и поэзии внеклассного чтения, где внимание акцентировано на формировании у старшеклассников ценностных ориентиров.

Ключевые слова: аксиология, человекобиосфероцентричный подход, ценность, лирика, компетенция, интерпретация, анализ.

Vozhdaienko A. V.

Postgraduate student of State Higher Educational Establishment "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University"

Theoretical Basis and Practice of Axiological Study of Poetry in High School

In the article, the author analyzes theoretical and practical principles of the axiological aspect of studying poetry in high school. There is an example of the analysis of program and extracurricular poetry in which attention is focused on the formation of values in high. The work reflects some tendencies of development of school students' values while the studying verse.

The task of the teacher at the lessons of Ukrainian Literature lies in the necessity to show the values of society through the prism of art works, biographies of writers, literary movements and trends.

The scope of values is diverse. It covers material and spiritual, social and political, aesthetic and ethical values. Axiology – in literary criticism and art studies – is a doctrine of artistic values. R. Hromyak notes that understanding the basis of the nature of artistic values literary critics develop the theory of literary criticism, the perception and interpretation of works of literature, their functioning among different readers.

The poetry expressing the thoughts and feelings of a person has a huge pedagogical potential for the reader's emotional perception of artistic expressions of, their analysis and individualized internalization.

Considering the reforms in the field of education, the nurturing of students' values, in particular moral and ethical (dignity, honesty, justice, care, respect for life, respect for oneself and other people), socio-political (freedom, democracy, cultural diversity, respect for the native language and culture, patriotism, respect for the environment, respect for the law, solidarity, responsibility), etc.

Therefore, this article reveals the issue of the formation of the axiological component of literary competence while studying Ukrainian poetry in high school.

Key words: axiology, human-biosferocentric approach, value, poetry, competence, interpretation, analysis.